

A második *Műút- napok* 2011. szeptember 23–24-én zajlott Miskolcon, a Művészetek Házban és a MissionArt Galériában.

A programok középpontjában az 50 éves Kemény István és meghatározó jelentőségű életműve állt – terveink szerint ez az első fejezete volt az *Ezredváltó életművek* című konferenciasorozatunknak, mely sorozatban minden évben egy-egy, a középgenerációhoz tartozó szerző életművét, illetve annak hatásait vizsgáljuk.

A *Műút- napok* rendezvényei Kemény Istvánhoz kötődtek: Lakatos István képregényalkotó az alkalomra készült Kemény-adaptációját mutattuk be (*Pryck és Gríga*, lásd Múút 2011029); az *Ady-kocsmá* című beszélgetésen közéletiségről és társadalmi szerepvállalásról beszélgettek a résztvevők a *Komp-ország, a hídról* című esszé, illetve a *Búcsúlevél* és a *Nyakkendő* című versek mentén; az esti felolvasáson megmutatkozott az ünnepelt maga és általa meghívott vendégei is (*Kemény István és vendégei*); videófelvételen látható volt néhány Kemény-vers kortársak és barátok előadásában; az estet pedig a Kisszínés Duó koncertje zárta.

A rendezvénysorozat második napján került sor három szekcióban a Kemény-életművet tárgyaló-elemző konferenciára – ezek Kemény István líráját, prózáját, illetve az őt követő generációkra, általánosságban a mai magyar irodalomra gyakorolt hatását vizsgálták. Minden szekcióban a főelőadást egy vagy két korreferátum követte, illetve a szekcióelnökök vezette vita. Ez utóbbi hol hevesebb és élesebb volt, hol pedig az egyetértés jellemezte – mindezek arra is rámutattak, hogy a tárgyalat jelenségek megítélése korántsem egyértelmű.

Összeállításunkban az elhangzott előadások és korreferátumok java olvasható szerkesztett formában.

Kemény István-konferencia

I. A Kemény-líra specifikumai és változásai a nyelvi síkon és a tematikában

Szekcióelnök: Vörös István

Főelőadó: Mészáros Sándor

Korreferensek: Antal Balázs, Bedecs László

II. Kemény István prózájának nívumai, a lírai életmű egyes jellemzőinek továbbépítése

Szekcióelnök: Nemes Z. Mária

Főelőadó: Milián Orsolya

Korreferensek: Nyilas Atilla, Vörös István

III. Kemény István hatása az őt követő generációkra

Szekcióelnök: Bedecs László

Főelőadó: Benedek Anna

Korreferens: Nemes Z. Mária

➤ Mészáros
Sándor

Kemény pro*

(„*Nem-e túlzás?*”) Nem túlzás-e, hogy a Múút folyóirat konferenciát rendez Kemény István költészetéről? – kérdezte az egyik költő barátom. Egy ilyen kérdésben nem nehéz fölfedezni az irigységet és nárcizmust. De ezt már lényegében megszoktam: a kortársak irodalmi vélekedéseiben a versengés kiiktathatatlan, ez pedig irigységet szül és féltékenységet, kár ezen moralizálni, ellene nincs szívgyógyszer. Hiszen minden költő, még a legelismertebb is bizonytalannak látja saját helyzetét. Nincsenek objektív, külső garanciák egy-egy (élet)mű státuszát illetően, hanem mindez kiszolgáltatott a különféle professzionális és laikus olvasók ízlésének, vélekedésének. Így okkal-joggal gyanakszik arra, ha egy másik költőt kiemelnek, sőt – kimondani is szörnyű! – konferenciát szerveznek róla, akkor ez valamiképpen az ő kárára történik. Vagyis az efféle kanonizációs stratégiák és gesztusok óhatatlanul túlértékelnek: akit kiemelnek, az feltehetően háttérbe szorítja a többit. Arra az egy-két napra. Vagy másfél órára, ha minden jól megy.

De rosszul mondom. Mert bármennyire is megszoktam a kortárs költők irigységét és nárcizmusát – ez részben munkaköri kötelességem –, mégis rendre fölbosszant a szolidaritás hiánya. Ha viszont fölbosszantják az embert, az nemcsak azért veszélyes, mert igazságtalan értékítéletekig juthat el, hanem rögtön magával ragadja a szónokiasság. Legalábbis engem ilyenkor megkísértenek a Füst Milán-i pózok és indulatok – noha ő tényleg két lábon járó példája volt az irigységnek, egocentrizmusnak és önimádatnak. Mégis az ő modorában: „Nem az a baj, drága barátom, hogy képtelen vagy a másakra figyelni?! Nem az a legfőbb oka a kortárs magyar költészet körüli olvasói érdektelenségnek és közönynek, hogy maguk az alkotók nem figyelnek a másik teljesítményére? Egyszerűen nem olvassák. Vagy ha olvassák is, nem írnak róla. Vagy ha netán írnak is, akkor viszont túlénéklük, agyondicsérik a dolgot és elhallgatják a kifogásaikat. Vagy sárba tiporják. Ez azért a magyar irodalom jobb korszakaiban nem így volt...”

Természetesen nem mondtam efféle marhaságokat. Erre egy utcasarok nem is igazán alkalmas helyszín. Csak annyit válaszoltam: „De, túlzás. Am én szeretem az efféle túlzásokat.”

Persze nem a konferenciára gondoltam. Az, ha színvonalas is, maga a halálunalom. Többnyire ugyanis az derül ki itt, hogy akiről konferenciáznak, az lényegében nagyobb, mint Goethe vagy Arany.

Úgy emlékeztem, szeretem Kemény István költészetét – ha nem is maradéktalanul.

* A konferenciát követően már megjelent az Élet és Irodalom hasábjain (2011. október 28., 13.)

(„*Költők ellen*”) „... emberek ezrei verselnek, százezrek imádják e költészetet, kivételes géniuszok fejezik ki magukat versben, a Költőt időtlen idők óta tisztelet övezi, s a dicsőség e csúcsaival szemben ott az én gyanakvásom, hogy a költői mise nem egyéb, mint az üresség celebrálása. Ó, ha nem szórakoztatna a helyzet, minden bizonnyal felettébb meg lennék rémülve. [...] A cukor arra való, hogy megédesítsék vele a kávé, nem pedig arra, hogy tányérból kanalazzák, akár a kását. A tiszta, verses költészetben az a fásasztó, hogy túl sok, túl sok költői kifejezés, túl sok metafora, túl sok szublimálás, túl sok sűrítés van benne, és végül a költőietlen elemek tökéletes hiánya, amitől vers vegytiszta készítmény lesz.”¹ Witold Gombrowicz túlzó és kegyetlen látélete már a múlté. A költészetnek ez a kultusza és kitüntetettsége, aminek ő élesen nekirontott, már nemcsak a lengyel, hanem a magyar irodalomban is eltűnt. Nehéz megmondani, hogy pontosan mikor. Legkésőbb a nyolcvanas években. Nagyjából akkor, amikor Kemény István költőként indult. Költészete olvasható úgy is, mint e szituációra adott lírai válasz: az első periódusban inkább a fájdalmas-nosztalgikus, majd *A koboldkórus* című kötet (1993) után a rezignált-ironikus tudomásvétel és komolyság jellemzi nyelvi magatartását. Hozzám ez utóbbi periódus kötetei és versei állnak közelebb.

Utolsó bojtár lehetek valami ősirendben, amit már megtanulni se bírtam – együgyű szülők buta kölyke, rossz iskolákban, sok szürke évvel elzelőtt –, belőlem már bölcs, öreg számadó sohasem lesz, mi nem tudtuk már megtanulni a rendet, ami pofonegyszerű volt azelőtt.

(Éjjel a nyájaknál)

(*A koboldkórus ellen*) „Kemény pongyola” – mondja Kukorelly Endre egy rövid írásában. „Kemény István pongyolázik, úgy, hogy veszi a koboldokat, ezeket kitalálja, aztán megfigyeli, *végsőkig megnyúlt lények, Komolyhon, Tiberis, ruhaevők*, és mesél róluk sok kis keveset.”² Kukorelly bírálata nem fejt ki kritikai érveit, csupán rámutat néhány szöveghelyre, amelyet túl soknak, azaz artistikusnak, vagy túl kevésnek, azaz bosszantónak vél Kemény lírájában.

Nyilván egy másik költő kritikája könnyen elhárítható azzal az érveléssel, hogy saját poétikája felől, annak védelmében bírálja választott tárgyát – hiszen a kortárs irodalomban az írásmódok folyton rivalizálnak egymással, sőt néha kizárják a másikat. De nem akarom elvenni a bírálat élet! Egyetlen költői-írói pálya sem hegyemenet. Természetes, hogy vannak benne gyöngébb versek és kevésbé sikerült kötetek. A későbbiek (*A néma H*; *Hideg; élőbeszéd*) távlatából különösen látszik, hogy *A koboldkórus* kötetkompozíciós elve nehezen megragadható, a néhány kiváló és a jó versek mellett viszonylag sok a minőségileg közepes, könnyen felejthető alkotás. De főként a középkorias, egyéni mesei mitológiát teremtő művek tűnnek hol zavarosnak, hol pedig túl didaktikusnak.

Nem állítom, hogy egy írói-irodalmi tekintély bírálatától-óvásától megváltozna Kemény István költői pályája. De a

kritikai recepciója igen. A későbbi értelmezők többé-kevésbé számolnak e pongyolázós bírálattal, kimondva-kimondatlanul reflektálnak rá, érveket keresnek ellene és mellette, azaz vitatkoznak vele. És addigi alapvetően egynemű, afirmatív kritikák után az értelmezések értékítéletei összetettebbé válnak. Ebben az értelemben ez nagyon ritka és szerencsés történet a mai magyar kritika terében. Azt viszont a legkevésbé sem tartom szerencsésnek, hogy Kukorelly a továbbiakban nem vett részt e kritikai diskurzusban.

(*Térey János*) „Nem tartanám nemzedéke legfölkavaróbb, legizgalmasabb verselőjének Kemény Istvánt, ha megelégedett volna ennyi – még ha oly becses – tróféával. Azonban *A koboldkórus* ideje után nyomkeresés kezdődött, látszólag homlokegyenest ellenkező irányban. Kemény fölfedezte magának a formaverset; illetve kialakított néhány versformát, amelyek nemcsak akusztikailag keltik a formavers benyomását, hanem ízig-vérig azok is: fölismerhető mintákhoz igazodnak, és minden licenciájuk messzemenő tudatosságról árulkodik. Jelentkezik tehát a rusztikus versanyag keményre kalapálásának, kerekre csiszolásának igénye, Kemény rátalál a dallamra, és annak segítségével ír »veteres«, első hallásra vagy olvasásra befogadható – vagyis »fűlbemászó«, vagyis emlékezetes – költeményeket, anélkül azonban, hogy komoly engedményeket tenne homályt és ködöt emlegető közönségének. Ebből a műhelyből kerülnek ki *A néma H* darabjai.”³ Azért idézem ilyen hosszán Térey János értő és rendkívül pontos meglátásokat tartalmazó esszéjét, mert (Tábor Ádám mellett) elsőként ismeri föl *A néma H* című kötet jelentőségét a kortárs magyar lírában.

Térey írása, miközben vitatkozik a Kemény líráját ért – elsősorban szóbeli – bírálatokkal, sőt utal Kukorellyre is, nem hallgatja el saját kritikai észrevételeit sem: „Látnivaló viszont, hogy Kemény továbbra is áldoz a nyelvi pongyolaság oltárán: szintaktikai zavarok, döcögő szórend, fölösleges névelők ebben a kötetben is föllelhetők, és a vonatkozó névmásokkal, ikes igékkel való igen mostoha bánásmód sem enyhült. Mindezt nem a pedantéria nevében teszem szóvá: egy – mondjuk ki bátran – spiritiszta költészetben bármit számon lehet kérni, de nem a grammatikával szemben elkövetett, apró kilengéseket. A Kemény István-féle katarzis, amihez oly sokunknak lehetett szerencsénk, nem hiúsulhat meg féltucat hanyag megoldás miatt.”

Térey kiváló esszéjével egyetlen kérdésben vitatkoznék. Ez részben belső ellentmondása is a szövegnek: ugyanis egyszerre érvel *A néma H* című kötet minőségi ugrása, lírai fordulata (bár nem ezt a kifejezést használja), ugyanakkor keményi költői életmű egysége mellett: „Amikor az imént a Weöres-hatást pedzegettem, semmi esetre sem Weöres próteusziságára gondoltam:

¹ Witold GOMBROWICZ: *Napló 1953–56*, ford.: PÁLYI András, Kalligram, Pozsony, 2000, 442.

² KUKORELLY Endre: *Kedvenxc*, Jelenkor, Pécs, 1996, 132–133. Kiemelések az eredetiben.

³ TÉREY János: *Mi lett önből? (avagy: Kemény István, és akinek nem kell)*, Beszélő, 2000/7–8, 181–183.

Kemény István egyvégtében ugyanazt a könyvet írja, élményköre és forrásai változnak csupán; az idő előrehaladtával több teret nyer a személyesség, a belterjesség mázától mentes alanyiség – éppen a bajosan kibogozható mítosz rovására.” Nos, én inkább ezt az „egyetlen könyvet írja” fölfogást látom kritikai klisének, költői ráfogásnak. Hirtelen nagyon kevés költőt tudnék említeni a világ- és magyar irodalomból, akinek így koherens a költői világa. Nem inkább az az olvasói tapasztalatunk, hogy egy-egy költői életmű alakul, tagozódik, különféle poétikai felfogások és stíluselemek keverednek benne, és minőségileg is változik? Ez nincs másképp Kemény Istvánnál sem.

(Ady-hatás?) Parti Nagy Lajos a Palládium-díj 2007-es díjkiosztóján méltatta a kitüntetett, Kemény István *élőbeszéd* című kötetét.⁴ Itt „kötelező olvasmány”-ként ajánlotta a szerző Holmiban 2006-ban megjelent Ady-esszéjét. Bár Parti Nagy utalása kétségkívül elegáns, hiszen egy pillanatig sem állítja, hogy Ady hatással lenne Kemény István költészetére, mégsem értem igazán. És az Ady-esszé elolvasása után sem lettem sokkal okosabb – mármint abban a kérdésben, hogy érdemes-e Ady felől olvasni Kemény Istvánt. Sőt, a versek újraolvasásakor sem fedeztem föl semmiféle érdemi hatást: sem poétikait, sem nyelvi-stilárist, sem szintaktikait, de még az ismétlések vagy a refrénszerű megoldások esetében sem látok kapcsolatot. Örülnék, ha valaki meggyőzne az ellenkezőjéről, és szövegszerűen kimutatná ezt a hatást. Annál is inkább, mert az elmúlt két-három évtized magyar lírájára alig van számottevő hatással Ady Andre.

(Költészet és/vagy próza?) „Laudációm tárgya író és költő, ezt én nem választanám szét, mennyiségre tán költő, de hát író is, s nemcsak prózájára nézve, hanem mert minden költő író, nem? Nem. Kemény mindenekelőtt művész, érdemes és kiváló, halk szavú és világosan beszélő, visszahúzóó és határozottan jelen lévő, száraz és szenvedélyes, esett és elegáns – és folytathatnám” – Parti Nagy Lajos a már idézett méltatásában a költő és prózaíró viszonyát így oldja meg. Nos, én szeretném a kérdést azzal megúszni, hogy e szekció tárgya Kemény István költészete. Ebben a relációban határozott, minőségi különbséget látok a költő Kemény javára. Prózájának megítélésben véleményem nagyjából-egészében megegyezik Beck Andráséval⁵, noha számtalan rajongó-ellkes értelmezés is megjelent a *Kedves Ismeretlen* című regényről.

(Jelentőség) Ahhoz, hogy egy költészetet jelentősnek vagy nagy-nak minősítsünk – bár ez utóbbi jelzőt nem szívesen használom élő költő kapcsán – nem kerülhető meg a kérdés: miben hozott újat a magyar lírában? Erre egyértelműen és a legpontosabban Margócsy István adott választ az *élőbeszéd* című kötetről írott kritikájában: „E költészet ereje és újdonsága alighanem abban rejlik, hogy Kemény e nagy, komoly példakövetést, azaz a költészet erkölcsi kötelezettségének és téjtjének megidézését úgy hajtja végre, hogy közben el is távolítja magától a Kosztolányi-féle

modernségnek pátoszáát, s megszünteti a versbeszéd modalitásának egyértelműségét: e versekben nem dönthető el, hogy vajon számadással vagy panasszal kerülünk-e szembe, hogy a költő most vajon arról beszél-e, mennyire »fáj« neki a lét megélt, külső szituációja, vagy inkább arról, mennyire kevésbé teljesítette ő azt a feladatot, melyet valaha valaki (ő maga?) előírt volt számára (vagy mindenki számára?). Kemény nagy és szép összegző kísérlete egyszerre méri fel helyzetét kívülről és belülről, ha tesszik, szubjektíve és objektíve, s verseinek különös tartását épp az határozza meg, hogy soha nem dönti el, e két oldal közül melyiket tartaná fontosabbnak vagy meghatározóbbnak. Mintha a nagy erkölcsi kérdések alapja mindig titokban maradna [...]”⁶ Természetesen az innováció mindig viszonylagos, egy-egy nyelv és költészeti hagyomány kontextusán belül érvényes.

(Hány vers is kell?) Gottfried Benn szerint a legjelentősebb költők is csak négy-öt igazán jelentős művet írnak – a többi előkészület, vázlat, csak az adott életművön belül van helyi értéke. Közismert, hogy Kosztolányi híres Toll-beli bírálatában Ady-költészetében „mindössze” harminc-negyvenet tartott igazán jónak vagy sikerültnek – ez mélyen felháborította az úgynevezett művelt magyar nagyközönséget. Németh Gábor írja a *Hideg* című verseskötet hátsó borítóján: „Irodalmi körökben viszonylagos egyetértés uralkodik a tekintetben, hogy az igazán nagy költők szerencsés esetben tíz, esetleg tizenöt maradandó verset is maguk után hagynak. Keménynek könnyű. Akárhogy számolom, a felén már túl van.”

Úgy legyen.

⁴ Lásd: Élet és Irodalom, 2007. március 2.

⁵ BECK András: *A próza vakfoltja*, Élet és Irodalom, 2009. július 24.

⁶ MARGÓCSY István: *Számadás és/vagy panasz*, Élet és Irodalom, 2006. június 23.

→ *Antal Balázs*

Szerep és jelentős-ség – Néhány mondat egy költészet aspektusairól

(Hozzászólás Mészáros Sándor főreferátumához)

Mészáros Sándor gondolatébresztő főreferátumának gondosan pontokba szedett kitételei közül magam jelen hozzászólásomban a jelentőség és valamiféleképp a költészet, a költői lét kultuszának kérdésköre kapcsán kívánok főképpen megszólalni a Kemény-költészet alakulástörténetének tárgyában, ám nem állítom, hogy előadásom egyik-másik helyén nem nyúlkalok bele a főreferátum más kérdéseibe, vagy hogy esetleg nem javasolnék beemelni más szempontokat is a Kemény költészetéről szóló diskurzus fókuszába. Ugyanakkor előadásom egy hevenyészett nyomozás vázlatos narratívája mentén gondolom előadhatónak: hogyan van az, hogy miközben Kemény költészetének fontosságáról gyakorlatilag vita nélküli konszenzus uralkodik a magyar irodalomkritika azon részében, amely hajlandó leírni a nevét (erről később), mégis folyamatosan hiányérzetet fogalmazódhat meg bennünk köteteinek bő recepciója olvastán is, ami-re halvány utalást érzek Mészáros Sándor szellemes megjegyzésében, aki azt mondja: „úgy *emlékszem*, szerettem Kemény István költészetét” [kiemelés tőlem]. Igen, paradox a helyzet: miközben sokunknak erős emlékeink, sőt élményeink vannak a Kemény-líráról/-val kapcsolatban/-nak köszönhetően, közben mintha még mindig homályos és beláthatatlan terepen mozognánk, amikor élményeinket a korszerű kritika horizontjában szemlélve próbáljuk kritikai vagy értelmezői érdekeltségű szövegekbe szervezni. E nyomozás során kénytelen vagyok olyan kérdésekbe belemenni, melyek irodalomértésünk elmúlt húsz évének szemléletváltását érintik, s melyek szorosan összefüggenek egy költészeti modell leváltásával, de mivel ez egy korreferátum, melyet nem illendő sokkal hosszabban elővezetni, mint a főreferátumot, így e történeti érdekeltségű elbeszélés során helyenként kénytelen vagyok sommás összegzésekre, közvélekedésekre támaszkodni.

A költészet egyik alapja, mozgásban tartója – természetesen anynyi minden más mellett –, némelyeknél a legfontosabb, némelyeknél kevésbé fontos helyen: a *kétely*. A kétely a világban, a kétely a saját személyben, a kétely a költészetben stb., s különös fontossággal a kétely a saját szövegekben. Utóbbi nélkül vélhetően kevés komoly költészet született meg, ha egyáltalán. Kemény költészetének mindenféleképpen alapja ez az utóbbi. Vaskos füzetekkel érkezik felolvasásra (legutóbb a tokaji Múút-esten is így volt), aztán öt-hat évente publikál egy-egy vékony gyűjteményt. Illyés Gyula mondta, ha így mondta, hogy vannak költők, akik megírják az összes műveiket, s vannak akik csak a válogatott műveiket írják meg. Nos, Illyés ez esetben az összes műveiket megírók közé tartozik, Kemény viszont aligha.

Pályája indulása környékén éppen látványos kétely kerekedett a klasszikus költőszerep akkori képviselői körül, majd e kétely igazolást nyerni látszott, s a klasszikus költőszerepet betöltő egész nemzedékek leváltója lett az a generáció, melynek Kemény egyik leginkább figyelemreméltó alakja. A klasszikus költőszerep utolsó letéteményesei úgy múltak el, hogy az őket előszetettel méltató kritikai beszédmód bedőlése magával rántotta valamennyiüket csaknem mindenestül: életművüket, világban betöltött szerepüket, illetve arra vonatkozó igényüket, magatartásukat, attitűdjüket, de még a hatásukat is kiirtotta a közvetlen utánuk következő időkből valami ösztönös távolságtartás mindattól, amit képviseltek. Csak az irodalom fősodratól távol volt észlelhető azután jó sokáig bármi olyasmi, amihez közük volt, vagy ha a fősodorban fel is tűnt elemeiben ez-az, nem képezte lényegi vizsgálódás tárgyát.

Kemény költészete már első köteteiben is vállalta alapkételetyét: hogy képes-e beszélni a... miről is? A világról, életről, stbről? Stb – már ez maga is: szóval képes-e beszélni minden olyasmiről, amiről a költészet „úgy ánblok” beszélni szokott? Azt kételkedés nélkül állította, hogy az addigi formában nem, azt azonban nem jelentette ki, hogy bármilyen új formában viszont igen („Tudod, hogy tévedek / Tudom, hogy tévedek”). Nyilván máig sokaknak felszabadítóan hat az a sokat idézett mondata a rendszerváltás környékéről, hogy „a költészet végre az lehet, ami” – el is kezdtek „csavarogni az elszabadult eposzok a tájon”. Az ő költészete viszont egyszerre többet és kevesebbet is vállalt a világról, életről stb. való beszédnél, a mítoszt, a mitikus beszédmódot, illetve, hogy a korabeli kritikák gyorsan közmegegyezéssé váló tételszavát idézzem, a mítosz-töredékeket: miközben se eredete, se teljessége, dirib-darabjaiban mitikus világgalkotás folyamata indul meg Kemény első köteteiben, melyek létező és általa alkotott ősmítoszokra egyaránt visszautalnak, hol meg saját élete egy-egy eseménye nyer mítoszi töltöttséget (*Csigalépcső az elfelejtett tanszékekhez*), de még mielőtt hallgatóságom leütné a magas labdát, gyorsan hadd tisztázzam: a világgalkotás nem kötetkoncepció, hanem szinte minden vers saját, bizonyossággal nem összetartó kísérlete. Hiszen Kemény a mai költészetünkben talán ritkább nem kötetköltők közé tartozik: jellegzetesen már a folyóiratokban megjelenő versei is visszhangot